

Рецензія на підручник
Maria Pacholska, Wiesław Zdziabek
Ciekawi Świata 3. Historia. Część 1. Od początku XX wieku do roku 1945.
Zakres rozszerzony.
Podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych. – Gdynia, 2015;

Mirosław Ustrzycki.
Historia. Część 2. Dzieje po roku 1945.
Zakres rozszerzony.
Podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych. – Gdynia, 2015;

Представлений підручник з історії поглибленого обсягу досить глибоко розкриває зміст історичних подій і явищ у світі та на польських теренах від початку ХХ ст. до 1945 р. (частина 1) та від 1945 р. до першого десятиліття 2000-х рр. (частина 2).

Підручник (обидві його частини видані в єдиному стилі) має досить багатий методичний інструментарій, робота з яким детально пояснена у вступній частині («Так побудований наш підручник»). Різні «модулі» підручника спрямовані на актуалізацію навчального матеріалу перед темами; увагу до відомостей, які можуть викликати труднощі у сприйнятті учнями; а також містять виділення найбільш важливих ідей; зображення історичних осіб; історичні джерела; «цікавинки» («Чи знаєш, що...»); основні підсумки після розділів тощо. Багатий ілюстративний матеріал носить змістовний характер та передбачає роботу з ілюстраціями, чому сприяють розгорнуті підписи та питання до ілюстрацій.

Велика кількість історичних карт, не перевантажених фактичним матеріалом, узагальнюючі таблиці-схеми (с. 171), різноманітні графіки та діаграми сприяють більш глибокому вивченню навчального матеріалу.

Оригінал-макет підручника є лаконічним та привабливим, не відволікає уваги від тексту.

Традиційно гарним є поліграфічна якість видання: гарний папір, відповідний формат, в міру яскраві кольори.

На розвиток критичного мислення працюють спеціальні розділи «З дискусії істориків», де наводяться різні думки вчених щодо певних історичних постатей і явищ (наприклад, «Ендеція і Роман Дмовський», с. 176-178; або «Повстання Варшавське», с. 329-331, та ін.)

На наш погляд, певні недоліки є у понятійному апараті, запропонованому в підручнику. Так, під час розгляду розділу II. 8. «Три тоталітаризми. Комунізм, фашизм, нацизм» визначається, зокрема, дефініція «сталінізм» (с. 138-151), проте немає визначення понять «комунізм», «соціалізм»; визначається «корпоративізм» - проте немає повного

визначення фашизму; у визначенні поняття «колективізація» (с. 138) не зазначається спотворення принципу колективізму більшовиками.

Питання української історії відображені в підручнику фрагментарно; основна увага приділена історії Росії. Якщо це може бути виправдано, наприклад, під час зображення подій російської революції 1905 р. (с. 13-15; національні особливості тут показані на прикладі революції 1905 р. у Королівстві Польському, с. 15-17), то у розділі I. 3. «Революція в Росії в 1917 р.» акцентується увага на соціально-політичному розвитку революції та громадянській війні та фактично ігнорується важлива національна складова цих подій, Українська революція та національно-визвольний рух в інших неросійських частинах Російської імперії, що розвалилася.

У розділі I. 4. «Поляки перед Великою Війною» («*Polacy wobec Wielkiej Wojny*») йдеться, зокрема, про становлення в 1917 р. Армії Польської на чолі з генералом Йозефом Галлером, відомим і в українській історії. На с. 43 лише одним реченням згадується, що «на польських теренах» солдати генерала Галлера «взяли участь у боях з українцями у східній Малопольщі та на Волині», але учням не пояснюється, які були причини цих боїв; яке відношення мали українці до «Малопольщі і Волині», що приховано може формувати образ українців як «природних супротивників» поляків на «польській землі».

Не згадуються українці і під час зображення політичної картини у Польській державі 1918-1919 рр., зокрема виборів до Сейму, коли серед національних меншин зазначаються лише євреї (с. 52).

Вперше «український чинник» згадується у розділі II 1. «*Walka o granice Polski*» («Боротьба за кордони Польщі»). На с. 81 спеціальний підрозділ «Спори з Україною» (яка, до речі, через відсутність відповідної попередньої інформації невідомо звідки взялася) розпочинається з речення «Дмовський, так само, як і Пілсудський підкреслювали, що відродженій Республіці Польській має належати Східна Галичина», що буде сприйматися учнями як констатація факту, незаперечної істини. Наступне речення характеризує ситуацію на Україні «складною, запутаною», проявом чого було проголошення автономії України в рамках більшовицької Росії, а на початку 1918 р. – утворення Української Народної Республіки, «наслідком чого була війна з більшовиками» (тож з тексту можна зрозуміти, що саме УНР спровокувала війну з більшовицькою Росією). Так само нечітко подається інформація про те, що злука УНР і ЗУНР стала «приводом вибуху війни польсько-української» та означала для українців війну на два фронти – з поляками та більшовиками. Дуже стислий виклад матеріалу не дає можливості зрозуміти причини того, що влада УНР у листопаді 1919 р. вирішила боротися спільно з Польщею.

У наступному підрозділі «Війна польсько-більшовицька» (с. 82-84) наводиться інформація про створення більшовицької УСРР, та окремий абзац присвячується союзу між Й. Пілсудським і С. Петлюрою, та підкреслюється, що його умовою була відмова України від претензій на Східну Галичину (с. 82). Надалі зображення польсько-більшовицької війни завершується підписанням Ризького трактату 1921 р., що означало «кінець федеративної концепції Пілсудського» (с. 84).

Наступна згадка про «українське питання» міститься в підрозділі «Структура національностей II Речі Посполитої», де на с. 89 надається досить виважена характеристика української меншини в Польщі.

У підрозділі «Відносини між державою та національними меншинами» на с. 93 наголошується радикалізм ОУН, натомість не пояснюються передумови її створення та зростання її впливу на українців, особливо на молодь.

Зображуючи політичну боротьбу в Польщі на початку 1920-х рр., парламентські та президентські вибори 1922 р., автори підручника не повністю розкривають питання щодо підтримки Габріеля Нарutowича представниками національних меншин, зокрема українцями, євреями та литовцями (с. 95-101).

Так само українці лише згадуються в контексті політичного життя Польщі у 1928-1939 рр., коли йдеться про вибори 1928 р. (с. 162).

Відсутній «український чинник» у зображенні подій німецько-радянської війни (розділ III. 3, с. 225-236). Навіть коли йдеться про битву за Дніпро, не згадується Україна як така. Лише виділяється чомусь визволення Полтави у 1943 р. та Києва на початку листопада. Немає згадки ані про роль України у стратегічних планах Гітлера (про що, наприклад, нещодавно робив доповідь історик Т. Снайдер), не говориться ані про українські фронти, ані про участь українців у війні.

Натомість **багато уваги приділено Голокосту** (розділ III. 5, с. 251-266). Автори підручника використовують термін «Шоа», запроваджений ізраїльськими істориками.

У підручнику геноцид щодо євреїв виводиться від расистської нацистської ідеології та її практичної реалізації після 1933 р., що посилилась після нападу Німеччини на Польщу в 1939 р. (с. 251-252). Розглядаючи механізм нацистської системи знищення, автори пишуть про концентрацію нацистами євреїв у гетто (с. 252-253), а також інший спосіб винищення євреїв на сході – зокрема, у «Бабиному Ярі коло Києва, де було розстріляно бл. 34 тис. осіб» (с. 254). Зрозуміло, що в підручнику основна увага приділена Шоа на польських теренах, де були розташовані Аушвіц-Біркенау та всі інші нацистські табори смерті (Белжець; Майданек; Собібор; Трєблінка; Кулмхоф (в українській історіографії – Хелмно); загалом шість; це відображено на відповідній діаграмі). Натомість такий «полоноцентризм» у зображенні Голокосту шкодить більш повному його

розумінню, бо, як відомо, з шести мільйонів жертв Шоа 1,5 мільйони випадає на українських євреїв.

Велике позитивне морально-виховне значення має відображення в підручнику опору євреїв Голокосту, зокрема повстання у Варшавському гетто, що розпочалося 19 квітня 1943 р., яке характеризується як «перше антинімецьке повстання в усій окупованій Європі» (с. 259), повстання в Білостоцькому гетто (с. 259), згадуються збройні бунти в таборах Треблінка, Собібор і Аушвіц (с. 259-260).

Натомість не звертається належної уваги до єврейського опору на окупованій території України, де, зокрема, відбулось дійсно перше збройне антинімецьке повстання в гетто у містечку Тучін, що на Волині, у вересні 1942 р., коли в ході боїв проти німецьких підрозділів та місцевої поліції вдалось врятуватися двом тисячам євреїв (див., наприклад: Трофимович В. В., Іванов С. С. Голокост на окупованій Волині. – режим доступу: <http://www.asv.gov.ua/content/nauka/editions/24/2015-24/74.pdf> - назва з екрану. – с. 95-96).

Велике методологічне та виховне значення має підрозділ «Поляки перед Шоа» (с. 260-263), де особлива увага приділяється Праведникам народів світу, як окремим персонам (родина Ульмов, Софія Коссак-Шуцька, Ірена Сендлерова), так і організації «Жегота» (Рада допомоги євреям, с. 263). У підрозділі «Світ перед Шоа» (с. 263-264) йдеться про Яна Карського, про позицію римо-католицької церкви та Пія XII щодо Голокосту; натомість у цьому контексті не згадується подвиг рятування євреїв греко-католицьким митрополитом Андреем Шептицьким, який має українсько-польське коріння.

Наприкінці розділу, присвяченого Голокосту, одним реченням згадується знищення ромів, свідків Єгови та інших жертв нацизму (с. 265).

Важкі питання українсько-польської війни середини 1940-х рр. зображуються досить однобічно, без визначення історичних та інших її передумов (с. 300-301).

У другій частині підручника Україна та українці практично не згадуються взагалі: і коли мова йде про СРСР 1970-80-х рр. (с. 90-100), і про розпад Радянського Союзу (с. 133-134); лише згадується участь «керівника України» разом з керівниками Росії і Білорусі у біловезьких угодах (с. 134).

Лише наприкінці підручника (його 2-ї частини) 6 рядків присвячено «критичним подіям» Помаранчової революції 2004 і 2005 рр. (с. 283). Але важливим є висновок про те, що «Польська підтримка демократичних прагнень України і присутність наших політиків у Києві вплинули на суспільні настрої та зближення обох країн» (с. 283).

Очевидно, важливі для України та Європи події Революції Гідності 2014 р., Російсько-Української війни та поступу України до європейської спільноти не відображені в 2-й частині підручника через те, що його хронологічні рамки обмежуються першим десятиліттям ХХІ ст.

Незважаючи на певні зауваження, що особливо стосуються недостатнього та не завжди виваженого висвітлення української складової польської та європейської історії, можна зробити висновок, що підручник є гарним прикладом органічного викладу історії Польщі в контексті світової та європейської історії, що є дуже актуальним для сучасного українського підручникотворення, перед яким стоїть завдання створення інтегрованого курсу історії України та всесвітньої історії.

Крім того, вважаємо доцільним чергове звернення до відповідних українських державних органів, які обмежують українське підручникотворення штучними перепонами щодо дозволених форматів книжок, якості паперу тощо. Очевидно, позитивний польський досвід сприятиме змінам санітарних норм і правил для українських підручників та сприятиме їх наближенню до кращих європейських зразків.

Ігор Щупак, кандидат історичних наук, учитель-методист, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», Музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» (Дніпро), докторант Запорізького національного університету (Запоріжжя)